

พัฒนาการชาตินิยมไทย

ช่วงรัชสมัยรัชการที่ 5 กลุ่มชนชั้นนำไทยได้เผชิญปัญหาเกี่ยวกับการขยายตัวทางความคิดชาตินิยมตะวันตก (ในรูปของลัทธิอาณานิคม) จึงได้เริ่มแก้ปัญหาโดยการริเริ่มการปฏิรูปจากส่วนบน กล่าวคือ ได้ปฏิรูประบบราชการให้คล้ายกับตะวันตก เลิกทาสและไพร่ รวมทั้งส่งพระราชโอรส และเจ้านายชั้นสูงไปศึกษาที่ต่างประเทศ สร้างระบบการศึกษาในประเทศ ซึ่งข้าราชการฝ่ายพลเรือนขณะนั้นส่วนใหญ่จะมาจาก เจ้านายราชวงศ์ที่จบการศึกษามาจากต่างประเทศ ลูกหลานของตระกูลขุนนางเก่าที่ได้รับการศึกษา และลูกหลานสามัญชนที่เล่าเรียนจากโรงเรียนต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่มีความคิดแบบจารีตนิยมอยู่

ในปลายรัชกาลที่ 5 ปัญญาชนจำนวนหนึ่งเริ่มนำเอาความคิดชาติมาเป็นเครื่องเชื่อมโยงกษัตริย์ ราษฎร อาณาเขต ประเทศเข้าด้วยกัน ซึ่งรัชกาลที่ 6 เป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกที่ได้ใช้อุดมการณ์ชาตินิยมสร้างความเป็นชาติอย่างจริงจัง ซึ่งส่วนใหญ่ยังเป็นวัฒนธรรมสูง คือ ส่งเสริมวรรณกรรม หนังสือพิมพ์ หน้าที่พลเมืองชาติ มารยาทสมบัติผู้ดี การมีภรรยาคนเดียว โดยเริ่มการสร้างชาติโดยเฉพาะในลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ที่รุ่งเรือง วิถีกรรมของกษัตริย์ ซึ่งใช้สถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของชาติ

ความคิดเรื่องชาติและอุดมการณ์ชาตินิยม ทำให้เกิดลัทธิความเท่าเทียมกัน จากเหตุผลหลักๆ ว่าทุกคนล้วนเป็นสมาชิกของชาติ มีแผ่นดินเกิด ภาษา วัฒนธรรม เหมือนกันหมด ลัทธิชาตินิยมยังทำให้เกิดการยกย่องตัวข่มผู้อื่น หรือรักตัวเองเกลียดชังผู้อื่น และเกิดการเอาเปรียบทำลายล้างชาติอื่นลงไปได้ง่าย เพราะคนในชาติรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชะตากรรมร่วมกับการมีเป้าหมายเดียวกันคือความก้าวหน้าของชาติ ในสมัยรัชกาลที่ 7 ผู้ที่ได้รับการศึกษามีจำนวนมากขึ้น ซึ่งปัญญาชนชนชั้นกลางเหล่านี้จึงเป็นกำลังสำคัญสำหรับแนวคิดชาตินิยมแบบใหม่ที่เน้น สิทธิ อำนาจของพลเมืองมากกว่าที่จะคงอำนาจของชนชั้นสูงเอาไว้ ซึ่งต่อจึงเกิดการยึดอำนาจปฏิวัติการปกครองของคณะราษฎร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดประชาธิปไตย ชาตินิยมแบบประชานิยม และแนวคิดสังคมนิยมผสมผสานกัน แต่เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ของคณะราษฎรเป็นข้าราชการ ในที่สุดการเมืองไทยก็ผันแปรไปสู่การปกครองแบบเผด็จการ โดยเฉพาะสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการใช้แนวคิดชาตินิยมเข้ามาช่วยด้วย เช่น การตัดสิ่งที่เป็นพื้นบ้านบางอย่าง เอาสิ่งใหม่ซึ่งเป็นวัฒนธรรมใหม่มาครอบงำไป เพราะตระหนักดีว่าควรจะต้องตัดสิ่งที่เจ้านาย ชนชั้นนำในสังคมแบบเก่าได้สร้างเอาไว้

ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หนังสือเข้ามามีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกร่วมของความเป็นชาติอย่างเต็มที่ในการใช้อดีต ใช้วัฒนธรรมสร้างความเป็นไทย อีกทั้งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังเป็นผู้ริเริ่มทำเศรษฐกิจของไทยให้มีด้านอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้คนไทยจากภูมิภาคต่างๆ ได้เข้ามาร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนติดต่อสื่อสารทางวัฒนธรรมจากการขยายตัวของชุมชนเมืองโดยไม่รู้ตัว ซึ่งคนชนบทและผู้ใช้แรงงานเหล่านี้ จึงถูกมองว่าเป็นผู้ที่ด้อยกว่า จนเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม และในที่สุดก็เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ซึ่งเปิดโอกาสให้ชนชนกลางและชนชั้นล่างได้มีส่วนร่วมทางการเมืองได้บ้าง อีกทั้งยังได้มีส่วนร่วมในชีวิตทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและวัฒนธรรมของชาติเช่นกัน กลุ่มสมาพันธ์ต่างๆ ถูกจัดตั้งขึ้น เกษตรกรได้รับประกันราคาพืชผล กรรมกรได้มีค่าแรงขั้นต่ำ ประชาชนได้มีสวัสดิการสังคม เป็นต้น

ความแตกต่างหลากหลายทางสังคมของชนชั้น วิชาชีพ ความคิดอุดมคติ วิถีชีวิต เริ่มต้นในช่วงเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้สังคมไทยเกิดความเป็นพหุสังคมและพหุวัฒนธรรม ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวเหล่านั้นได้มาเกิดเป็นพหุนิยมหรือการยอมรับความต่างในช่วงปี 2540 นี้เอง แต่ก็ยังอยู่ในลักษณะพหุนิยมที่ไม่เต็มที่มีมากนัก คือระดับการเคารพและอดกลั้นซึ่งกันและกันยังไม่สูงนัก ส่วนในด้านความต่างของคนในท้องถิ่นต่างๆ นั้นนอกจากจะเกิดการยอมรับในความต่างแล้ว ยังเกิดความชื่นชมต่อความต่างทางวัฒนธรรม เช่น การที่คนไทยมีอาหารประจำภาคต่างๆ และได้รับการยอมรับจากคนไทยทั่วประเทศ อีกทั้งความต่างในรสนิยม และวิถีชีวิตของไทยก็ได้เกิดชัดเจนขึ้นในช่วงของการเคลื่อนไหวของนักศึกษา ปัญญาชน ซึ่งบ่งบอกถึงการยอมรับในลักษณะพหุนิยม

สังคมและการเมืองไทยกำลังก้าวสู่ความเป็นพหุหรือความหลากหลาย ทั้งในทางอำนาจ ความเชื่อ ความคิด รสนิยมความงาม วิถีชีวิต มากยิ่งขึ้น ลักษณะความหลากหลายมีจุดแข็งหลายๆ ด้าน เช่น เป็นที่มาของพลังความคิดสร้างสรรค์ การยืดหยุ่น อดกลั้น ปรับตัวและเป็นที่มาของคุณค่าเพิ่มในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองด้วย อย่างไรก็ตามพหุนิยมก็เป็นภาระอย่างหนึ่งในทางสังคมและการเมืองที่จะต้องยอมรับค่านิยมหลักการใหม่ๆ ที่อดกลั้น เปิดกว้าง อาศัยการปรึกษาหารือมากกว่าการใช้อำนาจในการแก้ปัญหาและการจัดการ